

Subject Area
Sociology
Year: 2022
Vol: 8 Issue: 101
PP: 2727-2732

Arrival
06 July 2022
Published
31 August 2022
Article ID Number
63939
Article Serial Number
19

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/sss.63939>

How to Cite This Article
Yılmaz, E. (2022).
“Yapısal Özellikleri
Açısından Antik
Mısır’da Kent ve
Kentleşme” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:101;
pp:2727-2732

Social Sciences Studies
Journal is licensed under
a Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Yapısal Özellikleri Açısından Antik Mısır’da Kent ve Kentleşme

City and Urbanization in Terms of Structural Characteristics in Ancient Egypt

Ensar Yılmaz¹

¹ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Gizemli ve görkemli medeniyetlerin başında gelen Antik Mısır medeniyeti ve kentleri MÖ 3000 yılında Kral Menes tarafından Nil Nehri çevresine inşa edilmiştir. Tarihsel süreçte çoğu yerde değişiklik göstererek ortaya çıkan kentlerin, Eski Mısır’da ortaya çıkışı apayrı bir görünüm sergiler. Etrafı surlarla çevrili ve sağlam bir biçimde kurulmuş kentlerin olmadığı Eski Mısır’dan günümüze belki pek çok şey ulaşmıştır, ancak kentlerin kendisinden geriye pek bir şey kalmamıştır. Mısır medeniyetinde kent yerleşimlerinde görülen kolonlu açık mekân projeleri, anıtsal yapılar, mekânsal yapılandırmadaki geometrik düzen ve formalizm, kumul alanların peyzaj özellikleri, avlular, kent silüetinde belirleyici olan palmiye ağaçları kentsel imaj ve görüntünün ana unsurlarıdır. Eski Mısır’da kentlerde anıt mezar ve tapınaklar olan piramitlerin, kent silüetinin hâkim yapılanması olduğunu görüyoruz. Sınırlanmış açık mekân kurgulanmalarıyla biçimsel düzlemde belirgin geometrik formların tercih edildiği yapılar ile informal kent dokusunun entegre edildiğini söylemek mümkündür. Mısır’da yerleşik yaşama geçişin ardından kentleşme sürecinin, mimari yapılarıdaki artışın, tarımsal ilerlemenin ve idari sistemin gelişme kaydettiğini biliyoruz. Doğaldır ki bu süreç sosyal yaşamı biçimlendirerek bazı meslek gruplarının ve çeşitli sınıfların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Yeterli seviyede gelişme gösteremeyen Eski Mısır kentlerinde kanalizasyon sistemi yoktu ve halk kent yaşamından yoksundu; dolayısıyla bunları kentsel gelişimin önündeki engeller olarak sayabiliriz. İnsanların monoton bir yaşam sürdürdüğü Eski Mısır’da, kentler de aynı tekdüzelik içinde kalmış, sanatı da bin yıllarca aynı çizgi içinde seyretmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antik Mısır, Kent, Kentleşme

ABSTRACT

Ancient Egyptian civilization and cities, which are among the leading mysterious and magnificent civilizations, were built around the Nile River in 3000 BC by King Menes. The emergence of cities, which changed in many places in the historical process, in Ancient Egypt shows a completely different vision. Perhaps a lot of things survived from Ancient Egypt, where there were no firmly established cities surrounded by walls, but not much remained of the cities themselves. Open space projects with columns in urban settlements in Egyptian civilization, monumental structures, geometric order and formalism in spatial configuration, landscape characteristics of sand dune areas, courtyards, and palm trees, which are decisive in the city silhouette, are the main elements of the urban image. It is seen that the pyramids, which were the monumental tombs and temples in cities in ancient Egypt, were the dominant structures of the city silhouette. It is possible to argue that the informal urban texture was integrated with the structures in which distinctive geometric forms were preferred on the formal plane with limited open space buildings. It is already known that the urbanization process, the increase in architectural structures, agricultural progress, and the administrative system developed after the transition to settled life in Egypt. Naturally, this process also shaped social life and brought with it the emergence of some occupational groups and various classes. Ancient Egyptian cities that did not develop at adequate levels did not have sewer systems and the people were deprived of urban life. For this reason, these can be listed as the obstacles to urban development. In Ancient Egypt, where the people lived a monotonous life, the cities remained in the same monotony, and their art followed the same line for millennia.

Keywords: Ancient Egypt, City, Urbanization

1. GİRİŞ

İçinde doğduğu çevrenin fiziki, iktisadi, sosyal ve kültürel koşullarının tüm değişim ve dönüşümleriyle mekânsal yansımaları olarak tanımlanan kent kavramı (Uğurlu, 2010: 25) başka bir ifadeyle “Şehir” (city/cité/site) olarak da adlandırılan işlevsel/yapılandırılmış alanlardır, yani bir arada olmak isteyen insanların sosyal/yapısal/fiziksel unsurlarıyla kurguladıkları mekânlardır (Yazar & Önkol, 2019: 63).

Tarihsel süreçte insanlık birikimini gelecek kuşaklara taşıyan kentler, aynı zamanda taşıdığı medeniyet birikimiyle de insanlığın geleceğini şekillendirmiştir (Koyuncu, 2011: 31). Öyleyse kentin tarihi, bir biçimiyle de insanlığın ve medeniyetin tarihidir ve medeniyetin tüm izlerini kent yerleşimlerinde görmek mümkündür (Uğurlu, 2010: 25-26).

Tarihteki ilk büyük kentler incelendiğinde, bunların Akdeniz kıyıları, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki vadiler, Nil Nehri vadisi ve İndüs Nehri çevresi gibi nehirlerin geçtiği verimli ovalarda inşa edildiği görülmektedir (Uğurlu, 2010: 34). Gizemli ve görkemli medeniyetlerin başında gelen Antik Mısır medeniyeti ve kentleri de MÖ 3000 yılında Kral Menes tarafından Nil Nehri çevresine inşa edilmiştir (Şahin, 2021: 131).

İnsanlık tarihinde kurulan ilk kentler ve kent devletlerinin yanı sıra, antik çağın ilk imparatorluklarının da Mısır ve Mezopotamya’da olması, tarım devriminin bu bölgelerde gerçekleşmiş olmasından kaynaklanır (Taş & Günay, 2015: 143). Bu iki medeniyette MÖ 4. binyıl sonlarında yazılı uygarlıklar doğmuş, tarım toplumlarındaki işbölümü ve örgütlenmenin ardından ilk devletleşme süreci başlatılmıştır (Çıvgın, 2014: 100).

2. COĞRAFI VE FİZİKSEL YAPI

Mısır medeniyetinin Nil Nehri kenarında inşa edilmiş olması, onu kültürel anlamda öteki medeniyetlerden ayırmış, coğrafi konumu itibariyle kendine özgü bir kültürün oluşmasına neden olmuştur (Şahin, 2021: 131).

Coğrafi düzlemde Afrika'nın kuzeydoğusunda bulunan Mısır topraklarının büyük bir kısmı çöllerden ibarettir. Ancak çöl ve denizin Mısır için bir yönüyle doğal savunma alanları oluşturduğunu söylemek de mümkündür. Nüfusunun büyük bir bölümünün kıyısında yaşadığı Nil Nehri, ülke için hayati bir öneme sahiptir. Nil Nehri'nin Afrika'nın tropikal yağmurlarıyla dolup taşması ve sonrasında yatağına dönerek geri çekilmesi, bu coğrafyanın çok bereketli alüvyonlu topraklara kavuşmasını sağlamıştır. Bu durum Mısır'ın tarımı, matematiği ve geometriyi geliştirmesiyle sonuçlanmış, büyük bir medeniyet olmasının yolunu açmıştır. (Çiçek, 2014: 3).

Güneyde ikamet eden halk, taşkın yaklaşmakta olduğunu, ağustos ayının başında suyun akışının sesinden, çıkardığı gürültünün şiddetinden ve su seviyesinin yüksekliğinden anlayabilir; sonrasındaysa birkaç gün içinde kıyılarına ulaşan taşkın ekilebilir ovalardan haftalarca ayrılmadığına tanık olur. Halk bilir ki, taşkın eğer aşırı düzeyde güçlü değilse tarım arazileri alüvyona kavuşacak, bu da bereket getirecektir. Taşkın kaynağına çekilerek geri dönmesi demek, ekime hazır hale gelmiş, sulanmış ve gübrelenmiş toprağın yüzeye çıkması demektir. Nehir boyunca uzanan dar ve engebeli ovayı parçalara ayıran taşkın çevre halkının kolaylıkla ekim-hasat yapabileceği büyüklükteki arazilerin sınırını da doğal bir şekilde çizmiş olması, nüfusla uyumlu yerleşimlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu yerleşimlerin kimileri, süreç içinde yerel krallıklar biçiminde örgütlenme yoluna gitmiştir. (Wilkinson, 2011, akt. Çıvgın, 2014: 101).

Ülkenin kuzeyinde yer alan en büyük kenti Memfis ve güneyinde bulunan en büyük kenti Teb, handiyse 2000 yıl boyunca Mısır'ın en önemli yerleşimleri olarak kalmıştır. Memfis kenti Orta Krallık Dönemi'nin başkentidir ve nasıl bir yerleşim olduğuyla ilgili yeterli bilgi mevcut değildir; yine de tahminlere göre, kentin, ünlü "Beyaz Duvarları"yla çevrili, planlı, kaleye benzer bir kraliyet sarayı vardır ve Ptah Tapınağı'nın etrafındaki yerleşim bölgelerinden meydana gelen bir küme niteliğinde olduğu sanılmaktadır (Adıyeke, 2019: 21-22).

Mısır'ın coğrafi yapısını Nil Nehri'nin özellikleri tanımlamaktadır: Doğusunda çöl ve Kızıldeniz ile batısında Libya çölü bulunurken, kuzeyinde Akdeniz ile güneyinde Nil şelalesi yer alır ve bu, ülkeyi her yönüyle çevrelemiştir. Coğrafi bakımdan Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır olmak üzere iki ana bölgesi bulunur (Ergin, 2007: 2).

Nil vadisinin ekolojik yapısıyla şekillenen kendine özgü koşulları, Mısır medeniyetinin dengeli yapısını belirler; çünkü vadiye hemen hiç yağmur yağmasa da sulama için gerekli olan su, yaz yağmurlarıyla birlikte yıllık taşkınlarla Etiyopya dağlarından Nil'e dökülerek alüvyonları getirir, verimli toprakla suyun birleşmesi sonucu normal yağmurla beslenmiş topraktan üç-dört kat ürün alınır. Elbette buradaki verimde sadece toprağın ve suyun zenginliği yeterli değil, taşkınların düzeni de belirleyiciydi (Freeman, 2003: 24). Örneğin senelik taşkınların hacminde düzenli aralıklarla oluşan uzun süreli düşüşler sosyal gerilime, siyasi ve askeri çatışmalara yol açabiliyordu, hafif taşkınlar ise yedek erzak birikimini çoğaltıyordu. Nil'in kabarıp taşmasının önemli bir sonucu da, mekânı düzenleme noktasında insanüstü ve olağanüstü seviyede bir ortak çabaya gereksinim duyulduğu için merkezi bir hükümetin kurulmasını kolaylaştırması olmuştur (Güven, 2020: 65).

Mısır toplumunu etkileyen üç coğrafi etkenden biri, ülkenin bir vaha olmasıdır; ikincisi sahraya has bir iklimi vardır; üçüncüsü ise, uzunluğunun enine oranla yaklaşık on kat daha fazla olmasıdır (Adıyeke, 2019: 18).

3. SOSYO-EKONOMİK YAPI

Eski Taş Çağı'ndan (Paleolitik Çağ) bu yana insanların yaşadığı bir yer olmuştur Mısır (Sivas, 2013; 16). Mısır ve Mezopotamya'da tarım devriminin meydana gelmesi bu bölgelerin insanlık tarihinde ilk kentlerin ve kent devletlerinin yanı sıra, antik çağın ilk imparatorluklarının inşa edildiği yerler olmasını da sağlamıştır (Taş & Günay, 2015: 143).

Mısır coğrafyasının tarihsel açıdan Nil Vadisi'nin yer aldığı Yukarı Mısır ve nehir deltasının bulunduğu Aşağı Mısır olmak üzere iki bölgesi vardır (Tokuroğlu & Ersoy, 2021: 51). Afrika kıtasında çiftçi-otlatıcılığa dayalı geçim ekonomisinin (yiycek üretiminin) başladığı ve uygarlığın olgunlaştığı ilk merkezler, Mısır ve bugünkü Sudan Cumhuriyeti'nin kuzey yarısı olan Nübye'dir (Çıvgın, 2015: 372).

Mısırlılar kanallar kurmuş, bataklıkları kurutarak tahıl ürünleriyle ziraat yapmaya başlamışlardır; ayrıca kerpiçten ve kumaştan oluşturdukları evlerle de yerleşik düzenin ilk temsilcileri olmuşlardır (Dönmez, 2019: 4).

Mısır medeniyetinin uzun tarihindeki en başat unsur Nil Nehri'dir; çünkü her yaz su taşkınlarıyla kıyıları baştan başa kuşatarak alüvyonlu bir tabaka bırakan Nil, sürekli tekrarladığı taşkınlarıyla Mısır'ı açlıktan koruyan bir simge halini de almıştır. (Tokuroğlu & Ersoy, 2021: 51).

Nil Nehri'nden taşan sel sularının ekim ayında geri çekilmesiyle birlikte, tohum ekiminden önce çiftçiler pullukları aracılığıyla çamuru toprağa çevirirlerdi. Bira yapmak için arpa ile gemik (ekmek yapımında kullanılan bir tür buğday), sıklıkla ekilen tahıllardı. Çiftçiler kaz, koyun, inek ve keçi de yetiştirirdi. Orakla kestigi başakları sepetlere koyan çiftlik işçileri, ardından sepetleri daire biçimli harman yerine götürürlerdi; tahılları saplardan ayırma işlemi büyükbaş hayvanlar tarafından ezilerek yapılır, ortaya çıkan tahılların öğütülüp un haline dönüştürülme sürecine geçilirdi (Brookes, 2012: 24).

Eski Mısır medeniyeti, bir dereceye kadar Nil Vadisi'nin kendine özgü şartlarına adepte olabildiği için başarılı olmuştur. Meydana gelebilecek taşkınların doğru tahmini ve Nil Vadisi'nde kontrollü sulamanın yapılması sosyal ve kültürel gelişime neden olan ürün fazlasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, karmaşık tarım ve inşaat projelerinin uygulanmasına, Nil Vadisi ve çevresindeki çöl arazisinde var olan madenlerin işletilmesine, dış dünya ile ticaretin geliştirilmesine ve özgün bir yazı sisteminin erken evrelerde geliştirilmesine imkân tanımıştır. Eski Mısır medeniyeti Önyasya ülkeleri ile ticari ilişkiler de kurmuş; takas sistemine dayanan bu alışverişlerde kimi zaman süs eşyaları ve belli ağırlıktaki gümüş ve altın külçelerinin yanı sıra, hayvanlar ve köleler de maddi değer ölçüsü olarak sayılmıştır (Çiçek, 2014: IV).

Genelde tarımsal bir ekonominin hâkim olduğu Mısır'da büyük şehir merkezlerine gereksinim duyulmayan düşük yoğunluklu bir nüfusun var olduğu geniş tarım alanları mevcuttur. Toplumun çok büyük bölümünün toprakla olan teması Mezopotamya'yı dahi aşmaktadır (Erişken, 2020: 37). Buradan da anlaşılacağı gibi, hiçbir kentin bahçe, meyvelik ve tarlalardan tümüyle ayrı kalması düşünülemezdi (Adıyke, 2019: 26).

Mısır'da yerleşik bir düzenin kurulmasının ve buna bağlı olarak dünya üzerinde ilk kez sistematik bir biçimde barınak yapımının gerçekleşmesinin nedeni, Nil Nehri'nin etrafındaki verimli topraklarda yapılan tarımdır (Çiçek, 2014: 4). Gerek Mısır'da, gerekse de Mezopotamya'daki uygarlıklarda tarımsal faaliyet o kadar önemlidir ki bu durum ticarete yeğlenecek bir noktadır; dolayısıyla doğu uygarlıklarında toprakta vergileme sistemi devletin asli kaynağı olarak görülmektedir (akt. Taş & Günay, 2015: 156-157). Tarım ve toprağın ticari faaliyete nazaran daha kıymetli olması, toprağa egemen olan sınıfların piyasa üzerinde mutlak denetim sağlamalarını mümkün kılmıştır. Tam da bu nedenle antik çağ uygarlıklarında toprak sadece ticaretin değil, sermaye ve işgücünün de (kölelik) önüne geçmiştir (Taş & Günay, 2015: 157).

Nüfusun büyük bir bölümünün serfliğe yakın bir yaşama biçiminin olduğu Eski Mısır'da, çok sayıda işçi de doğrudan tapınakların denetimi altında çalışmaktadır. Tam anlamıyla bilinemese de, mevcut bilgilerden hareketle Nil'in taşkın ovasının dışında bulunan taşocaklarının işletilmesi ve ticari faaliyetlerin tümünün firavunların elinde olduğunu söyleyebiliriz; o kadar ki firavunların halka lütf olarak dağıttığı hammaddeyi saymazsak, insanların hammaddeye ulaşması pek mümkün gözükmemektedir (Freeman, 2003: 66). Dolayısıyla bireysel açıdan ekonomik girişim imkânları da genel hatlarıyla sınırlıdır. Özel mülkiyetin oluşma süreci Eski Krallığın sonlarına doğru gerçekleşmiştir; tapınaklar ve ölü vakıflarına kralın fermanlarıyla sağlanan birtakım ayrıcalıkların yanı sıra; tüccarlar, zanaatkârlar ve özgür çiftçilerin hayvan, gemi, ev ve topraklarından oluşan özel mülkiyetlerini ön plana çıkarması İlk Ara Dönem'in karmaşasında meydana gelmiştir (Gezmez, 2019: 29).

Zanaatkârların büyük bir kısmı tapınaklarda çalışır, firavunun cenazesi için gerek duyulan şeyleri üretirlerdi. Mezara gömülecek paha biçilmez hazineler yapan cam ustaları, sarraflar ve kuyumcuların bulunduğu tapınaklarda, cenaze kayıklarını birlikte üreten kayıkçılar ve marangozlar da olurdu. Ayrıca mezar duvarlarına gravür sanatçıları, heykeltıraşlar ve boyacılar tarafından görkemli tasvirler de yapılırdı (Brookes, 2012: 25). Nil'de sürekli gezinen balıkçılar, genellikle sazlardan ördükleri küçük balıkçı tekneleriyle balık tutarlardı; toplu balık yakalamanın yolu, birden fazla teknenin arasına ağ çekmekten geçiyordu (Brookes, 2012: 24).

Nil'in çevresinde biriken Mısırlıların gereksinim duyduğu temel kaygıların başında iktisadi faaliyetin sürekliliği ile geniş nüfusun güvenliği idi; bu durum kaçınılmaz olarak bir siyasi birlik olan kent devleti kurmalarıyla sonuçlanmıştır.

4. SİYASİ VE KÜLTÜREL YAPI

İÖ 5000 yıllarına dayanan Eski Mısır tarihinin Yukarı ve Aşağı Mısır Krallıkları'yla başladığını Arkeolojik verilerden anlamaktayız. Site olarak da bilinen bağımsız şehir devletçiklerinin idaresi, babadan oğula devredilen, aklını ve yeteneğini en doğru şekilde kullanabilen kişilerce üstlenilmiştir; süreç içerisinde bu sistem krallık sistemine evrilmiştir. İmparatorlukların çekirdeğini oluşturan ise, zaman içinde güçlü sitelerin öteki siteleri egemenliği altına alması sonucu birçok siteden oluşan devletlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Nihayetinde tüm siteler, adına "firavun" denilen bir kralın idaresinde birleştirilmiştir. Sonraki süreçte Nil Vadisi'nin tamamını hegemonyasında bir araya getiren firavunların, vadinin de sınırlarını aşarak büyük bir imparatorluk inşa ettiklerini görürüz (Güven, 2020: 82). Mısır'da firavunun ardından gelen bir numaralı kişi vezirdi; merkezden atanan eyalet

valileri, firavunun yardımcılığını yapan vezire bağlıydı. Öte yandan baş yargıçlık görevini de yürüten vezir, ekonomiyi, hazineyi ve bütün inşaat işlerini de denetlerdi. (Sivas, 2013: 21).

Mısır'ın devletleşme süreci Mezopotamya'dan oldukça farklıdır. Güçlü bir tapınak örgütlenmesi etrafında ve bağımsız kent-devletler şeklinde biçimlenen Mezopotamya medeniyetinden farklı olarak, Aşağı Nil Vadisi ile Delta'yı bir tek otoritede bir araya getiren Mısır medeniyeti güçlü bir krallık rejimidir (Çıvgın, 2015: 418). Yukarı ve Aşağı Mısır'ı birleştiren kurucu kral Narmer'dir (Menes) ve örgütlenme şekli "teritoryal devlet" de denilen ülke-devlettir. (Çıvgın, 2014: 100-101).

Ancak yine de, her iki devletleşme sürecinde, birtakım ortak yönler bulmak da mümkündür. Sözelimi her iki devlette de, devletleşme sürecini belirleyen seçkinler grubu, iktidarı görünür kılmak istiyor, bunu anıtsal mimari ve lüks mallar aracılığıyla sağlamaya çalışıyorlardı. Bu durum, dolayısıyla uygarlık merkezleri ile ender doğal kaynakların var olduğu coğrafyalar arasında ticari alışverişi zorunlu kılıyordu. Bir başka ifadeyle, ticari faaliyet iktisadi bir süreç olduğu kadar, seçkinlerin iktidarını sürekli kılacakları, ideolojik bir yönü de olan siyasi bir faaliyetti. Görünen o ki, ticari etkinlik ile devletleşme sürecinin birbirini beslediği, sürekli etkileşim içinde olunan bir durum söz konusuydu (Çıvgın, 2014: 100-101).

Hiyerarşik kurumsallaşmaya zemin teşkil eden ve devletin keşfini sağlayan olgu, Mısır ve Nübye'deki yerleşik kültür nedeniyle oluşan tarımsal üretim fazlasının depolanabilmiş olmasıdır; bu da yiyecek üretiminde ticaret, zanaat ve siyaset gibi dışsal sektörlerin devreye girmesini getirmiştir. Hiç şüphe yok ki Mısır, aynı nehirden faydalanan iki merkez içinde, karmaşıklık seviyesinin daha yüksek olduğu sosyal yapısıyla medeniyet yolunda çok hızlı ilerleme kaydetmiştir (Çıvgın, 2015: 372). Geçimini Nil Nehri'nden sağlayan ve geçit vermeyen çölleriyle bölge, olumsuz dış faktörlerden bağımsız bir siyasal birliğin sürekliliğine imkân tanımıştır. Hakikaten o dönem, dış güçlerin ve bilhassa göçebe grupların bölgeyi almasına ve Nil Nehri'ni istila etmesine mâni olan, Mısır'ın etrafındaki çöllerdir (Kaypak & Gündüz, 2018: 6-7).

"Tanrı-kral" şeklinde tanımlanan kralın idaresinde ilk hanedanlarından bu yana kent surlarına ihtiyaç duyulmamış; merkezinde kralın yer aldığı dinsel yönetim biçimi "bir baskı ve denetim aracı"nın simgeleyen kent surlarını ortadan kaldırmıştır. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun bulunmadığı kentlerde yönetici sınıf vardı, halk ise köylerde yaşıyordu. Halkın kente gelmesi için üzerlerinde ne baskı kuruluyor, ne de düzenlenen şenlikler dışında kentle bağlantısı oluyordu; kralın idaresinde ve huzur içinde, yaşadıkları yerleri olduğu gibi kabul etmiş bir halde yaşayıp gidiyorlardı (Erişken, 2020: 37).

Hiç kuşku yok ki, en büyük yaşamsal zorluğa aşağı katmanlardan olanlar maruz kalıyordu; okuma yazma bilmezlerdi ve yaşamlarını sefalet içinde sürdürmeye çalışıyorlardı. İsimsiz ve ilkel mezarlarda yok olup gittikleri için, Eski Mısır'da bu insanlara ilişkin pek az bilgi bulunmaktadır. Örneğin, din kurumuna, kraliyete, belediyeye veya özel bir kişiye bağlı olan ve herhangi bir vasıf taşımayan işçiler de, mevsimsel şartlara göre inşaat ya da tarlalarda çalıştırılırdı. (Dönmez, 2019: 10).

Eski Mısır toplumunu meydana getiren tabakalar, önem sırasına göre şu şekildedir: Firavun, kral ailesi, devlet görevlileri, silahlı kuvvetler, yazıcılar, sanatkârlar ve zanaatkârlar, köylüler, işçiler ve köleler. Söz konusu grupların belli başlı özelliklerini, yapısını ve faaliyet alanlarını genel hatlarıyla özetlemek gerekirse; kaynağını tanrıdan alan firavun kapsamlı yetkilerle donatılmış, ülkenin idaresine ilişkin askeri, yargısal ve dinsel tüm yetkileri elinde toplamıştı. Firavun, silahlı kuvvetlerin başkomutanı, Mısır topraklarının tek sahibi ve devlet başkanı olmasının yanında, aynı zamanda uyruklarının en yüksek yargı organı ve ulu rahip olarak görülmesiyle de halkın gözünde öyle bir yüceltilmişti ki, ismi ağza bile alınmazdı; halk arasında kendisinden firavun –büyük evin efendisi– veya tanrı olarak bahsedilirdi (Ergin, 2007: 10).

Kentler sadece üretim ve ticari faaliyetin gerçekleştirildiği merkezler değil, toplumu yöneten idarecilerin ve nitelikli kişilerin yaşadığı, halk nezdinde kutsal olarak görülen yapıların da bulunduğu mekânlardı (Günay ve Taş, 2015: 155). Söz konusu kutsal yapılardan fazlasıyla etkilenen Yunanlılar için Mısır bilgeliğin pınarı olduğu gibi, bazı Yunanlılar için kendi medeniyetlerinin kökenini de oluşturuyordu. Büyük olasılıkla Mısır, Yunanlıların heybetli tapınaklar kurmasına ve ilk heykeller yapmalarına bir model teşkil etmişti (Freeman, 2003: 25).

Çok tanrılı dinlerin egemen olduğu antik dönemde din eksenli veya dinsel inançlara dayalı ekonomik etkinlikler pek gelişme gösteremedi; çok tanrılı dinlerde kutsal metinlere sahip olunamadığı için devamlılık gösteren bir ekonomik ve toplumsal sistem inşa edilemedi. (Taş & Günay, 2015: 144).

Mısır uygarlığında sıradan insanların büyük bölümü kırsal alanda yaşayan köylülerdi. Fakat kentlerde ve kasabalarda ikamet edenler de bulunurdu; sözelimi işçiler arasında marangozlar, duvar ustaları, sanatçılar ve başka zanaatkârların olduğu da görülmektedir. Çamur tuğlalarla inşa edilmiş evler o denli küçüktü ki, çok sayıda

insan bir ya da iki odada yaşamak durumunda kalırdı. Kiler olarak kullanılan yerleri ise çoğunlukla toprağın altına konulurken, küçük pencereleri de güvenlik açısından yükseğe yapılırdı (Brookes, 2012: 24).

Okuma yazma bilenlerin içinden seçilen memurların ise, vergi toplamaktan tarla sınırı ölçmeye, ordu işlerinden hukuk işlerine değin bir dizi görevleri vardı. Güçlü olduğu dönemlerde eyaletlere bölünerek yönetilen Mısır'da, eyaletlerin idaresi firavunun belirlediği valiler aracılığıyla yapılırdı. Bir diğer sınıf ise rahiplerdi ve bunlar dini erkini ellerinde tutuyordu. Devletin otorite kaybı yaşadığı dönemlerde rahipler ve memurların nüfuz savaşına girdikleri görülmektedir. (Sivas, 2013: 21).

Çok geniş bir kesimi oluşturan çiftçi sınıfı ise, memur ve rahiplerin altındaydı. Eski Krallık Dönemi'nden bu yana toprağın ve mülkün devlet malı kabul edilmesi nedeniyle çiftçiler bağımlı hale getirilmiştir. Bu sınıfların dışında, zanaatkarlar da bir diğer sınıftır. MÖ 2. binyıla birlikte görülmeye başlanan kölelik ise, iktisadi açıdan özel bir öneme sahip değildir (Sivas, 2013: 21).

5. SONUÇ

Tarihsel süreçte çoğu yerde değişiklik göstererek ortaya çıkan kentlerin, Eski Mısır'da ortaya çıkışı apayrı bir görünüm sergiler. Etrafi surlarla çevrili ve sağlam bir biçimde kurulmuş kentlerin olmadığı Eski Mısır'dan günümüze belki pek çok şey ulaşmıştır, ancak kentlerin kendisinden geriye pek bir şey kalmamıştır (Erişken, 2020: 36).

Nil Vadisi boyunca surlarla çevrili olmayan kentlerin, sınırda kaleler tarafından korunduğunu görürüz. Sözelimi, Nübye sınırındaki Buhen ve Asya sınırındaki Şaruhen kalelerinin sınırları korumak bir yana, insanlara barınma sağladığını da söyleyebiliriz (Erişken, 2020: 36).

Mısır medeniyetinde kent yerleşimlerinde görülen kolonlu açık mekân projeleri, anıtsal yapılar, mekânsal yapılandırmadaki geometrik düzen ve formalizm, kumul alanların peyzaj özellikleri, avlular, kent silüetinde belirleyici olan palmiye ağaçları kentsel imaj ve görüntünün ana unsurlarıdır. Eski Mısır'da kentlerde anıt mezar ve tapınaklar olan piramitlerin, kent silüetinin hâkim yapılması olduğunu görüyoruz. Sınırlandırılmış açık mekân kurgulanmalarıyla biçimsel düzlemde belirgin geometrik formların tercih edildiği yapılar ile informal kent dokusunun entegre edildiğini söylemek mümkündür (Erdoğan, 2006: 70).

Mısır'da yerleşik yaşama geçişin ardından kentleşme sürecinin, mimari yapılarıdaki artışın, tarımsal ilerlemenin ve idari sistemin gelişme kaydettiğini biliyoruz. Doğaldır ki bu süreç sosyal yaşamı biçimlendirerek bazı meslek gruplarının ve çeşitli sınıfların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir (Adıyeke, 2019: 179).

Yeterli seviyede gelişme gösteremeyen Eski Mısır kentlerinde kanalizasyon sistemi yoktu ve halk kent yaşamından yoksundu; dolayısıyla bunları kentsel gelişimin önündeki engeller olarak sayabiliriz. İnsanlarının rahat bir yaşam sürdüğü Eski Mısır'da, kentleri de aynı tekdüzelik içinde kalmış, sanatı da binyıllarca aynı çizgi içinde seyretmiştir (Erişken, 2020: 206).

KAYNAKÇA

1. Adıyeke, F. (2019). "Eski Mısır'da Sosyal, Ekonomik ve Dini Hayat", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
2. Brookes, O. (2012). Bilgi Hazinesi Eski Mısır (Çev. Burcu Çekmece), Binbir Çiçek Kitaplar Yayıncılık, Ankara.
3. Çıvgın, İ. (2014). "Ön ve Erken Hanedanlar Devri'nde (MÖ 3300-3000) Levant'ta Kurulan Ticaret Kolonilerinin Mısır Devletleşmesine Katkısı", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2(3), 99-155.
4. Çıvgın, İ. (2015). "Mısır Eski Krallığı (MÖ. 2700-2200) Devrindeki Ticari Ağların Mısır Uygarlığı ile Nübye/Sudan Devletleşmesi Üzerindeki Etkileri", Tarih Araştırmaları Dergisi, 34(58) 371-424.
5. Çiçek, E. (2014). "Eski Çağda Mısır", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
6. Dönmez, O. O. (2019). "Eski Mısır Uygarlığında Tıp Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
7. Erdoğan, E. (2006). "Çevre ve Kent Estetiği", ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, (9), 68-77.
8. Ergin, H. (2007). "Mısırlıların Dini İnanç ve Adetleri (Milattan Önceki Devirler)", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
9. Erişken, R. (2020). "Eski Mısır'da Başkentler", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

10. Freeman, C. (2003). Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları (çev. S.K. Angı), Dost Kitapevi, Ankara.
11. Gezmez, A. (2019). Siyasi ve Sosyal Açından Eski Mısır Dini (MÖ. 3000-1000 Arası Dönem), Yüksek Lisans Tezi, Bilecek Şeyh Edebalı Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik
12. Güven, İ. (2020). “Ön Asya Uygarlıkları” (Ed.: İsmail Güven), Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
13. Kaypak, Ş. & Gündüz, A. (2018). “Kent Uygarlığı ve Demokrasi Üzerine Bir İnceleme”, Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 1-21
14. Sivas, H. (2013). “Dünyanın Oluşumu Eski Mezopotamya ve Eski Mısır Tarihi ve Uygarlıkları” (Ed. Taciser Sivas), Genel Uygarlık Tarihi, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
15. Şahin, T. (2021). “Eski Mısır Toplumunda Yeme ve Beslenme Kültürü”, Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1(3), 127-148
16. Taş, S. & Günay, E. (2015). “Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(12), 141-166
17. Tokuroğlu, B. & Ersoy, A. (2021). Uygarlık Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara.
18. Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi, <https://www.researchgate.net/publication/344950250>
19. Yazar, E. & Önkal, G. (2019). “Farklılaşma ve Ayrışmanın Sosyolojisi: Tarihselliği Açısından Kent Deneyimi”, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(16), 61-77